

Предложението на спорните македонски епархии да бъдат приети от Англиканската църква в религиозно общение през 1874 г.

Живко Лефтеров

Движението за присъединяване към Екзархията на спорните епархии в Македония и последвалата проуниатска акция в областта от началото на 1874 г. са добре документирани и подробно изследвани. По-слабо известен факт е, че преди да се обърнат към униатската църква, членовете на сформирания български комитет в Солун първоначално правят друг избор – отправят предложение да бъдат приети от Англиканската църква в религиозно общение. В историографията посветена на църковно-националните борби в Македония този епизод присъства, но се изчерпва с две-три изречения, без да му е обръщано специално внимание.¹ Поради тази причина настоящата статия има за цел да отговори на въпроса какви са причините да бъде избрана именно Англиканската църква, доколко сериозно е това предложение и каква реакция предизвиква, като се допълни съществуващата картина въз основа на наличните извори от тази епоха.

* * *

Отказът на Високата порта да издаде берати за назначаване на ръкоположените от Българската екзархия митрополити на Скопска, Битолска и Охридска епархии, води до негодувание сред българското

¹ **Снегаров, Ив.** Солун в българската духовна култура. Исторически очерк и документи. С., 1937. 117-122; **Кирил, Патриарх български.** Принос към българския църковен въпрос. Документи от австрийското консулство в Солун. С., 1961. 27-29; **Маркова, Зина.** Движението за присъединяване към Екзархията в спорните епархии в Македония през 70-години на XIX в. – В: Българската нация през Възраждането. (Сборник от изследвания). Т. 2. С., 1989. 246-247; **Еленков, Ив.** Католическата църква от източен обряд в България. От времето на нейното учредяване с присъединяването на част от българския народ към Рим през 1860 г. до средата на XX в. С., 2000. 179-180.

население в Македония и предположения за сключена българо-гръцка спогодба за сваляне на схизмата за сметка на македонските епархии. За успокоение на духовете и окуражаване на исканията за български владици, на 7 ноември 1873 г. Св. Синод решава да изпрати неофициално в Солун епископ Нил Смоленски.² След острата реакция на Вселенския патриарх Йоаким II (заема патриаршеския престол два пъти: 1860-1863 г. и 1873-1878 г.) срещу това нарушение на фермана и недоволството на руския посланик граф Н. Игнатиев османската власт разпорежда епископът незабавно да напусне града и областта, а Екзархията е принудена да се съобрази и излиза със съответното решение. Отзоваването му подхранва слухове за предстояща спогодба на Екзархията с Патриаршията и е посрещнато от българското население с масово и неприкрито недоволство.

През декември 1873 г. в Солун се събират представители на Солунска, Воденска, Кукушка, Дойранска, Струмишка и Малашевска общини, а епископ Нил Изворов не изпълнява екзархийското нареждане и се съгласява да остане в Македония за да ги подкрепя и им съдейства в борбата за църковна самостоятелност. В резултат на това три от общините (Солунска, Воденска и Кукушка) поискали от Екзархията върху пределите им да се учреди нова епархия, а епископ Нил да бъде утвърден за неин митрополит. Полученият отказ ги кара през януари 1874 г. да се обърнат към английския посланик в Цариград Хенри Елиът с молба да бъдат приети от Англиканската църква в религиозно общение заедно със своя епископ Нил Изворов, чието съгласие получават предварително. Споделят за готовността за преминат в лоното на църквата, ако както на тях, така и на техния епископ се гарантира английска закрила. За тяхно разочарование английската легация отклонява своето посредничество. Именно този отказ

² Никола Добрев Чешмеджиев (1823-1905) е роден в гр. Русе на 23 август 1823 г. През 1842 г. постъпва в манастира „Кокош“, окръг Тулча, Северна Добруджа. През 1852 г. е ръкоположен за свещеник, а през 1873 г. екзарх Антим I го ръкополага за епископ с титлата Смоленски. Официално приема католицизма през 1874 г. и две години по-късно е въведен в чин епископ на Българската католическа църква от източен обряд. През 1882 г. е въздигнат в архиепископски сан и назначен за апостолически администратор на съединените българи със седалище Цариград. През пролетта на 1895 г. архиепископ Нил подава молба до Св. Синод да бъде отново приет в лоното на Православната църква. Умира на 13 март 1905 г. в София. Погребан в двора на църквата „Св. Седмочисленици“.

ги принуждава да се обърнат към българския униатски епископ Рафаил Попов в Одрин.³

Отказът на посолството в Цариград е препратен до българските представители от Македония чрез английския консул в Солун Джон Блънт. В свой доклад от 2 февруари 1974 г. той съобщава, че получената телеграма от Цариград имала следното съдържание: „Информирай българите, които телеграфираха в посолството, че аз не мога да се намеся в техните работи.” По-нататък, в същия доклад, Блънт съобщава, че българите отправили отново своето предложение, но този път към него.⁴

Това повторно прошение пък е засвидетелствано в доклад на австро-унгарския генерален консул в Солун Франц фон Кнапич до външния министър граф Андраши.⁵ Според автора на документа тази стъпка е продиктувана от крайната непримиримост към Цариградската патриаршия и опит за натиск върху подкрепящите я руски дипломати, както и от „един очевиден уклон към протестантизма” сред по-младите българи.⁶ Фон Кнапич добавя и още един любопитен елемент нецитиран от българските изследователи. Според него за осуетяване на предложението е спомогнало влиянието на руския консул в града Н. Якубовски.⁷

Последният, както и руския консул в Одрин Иванов постоянно държат в течение граф Игнатиев за случващото се, а темата намира място в

³ **Кирил, Патриарх български.** Принос към българския църковен въпрос... 29.

⁴ **Христов, Христо.** Документи за българската история в английските архиви. – *Исторически преглед*, № 3, 1965. 142

⁵ Докладът е публикуван в: **Кирил, Патриарх български.** Принос към българския църковен въпрос. Документи от австрийското консулство в Солун. С., 1961. 90-93.

⁶ Създението на граф Кнапич за клонящите към протестантизма млади българи е твърде преувеличено. Наистина след Великденската акция на 3 април 1860 г. и създаването на Българската униатска църква през декември с.г., част от дейците на църковно-националното движение в стремежа си за постигане на църковна самостоятелност и несъгласни със сключването на уния с Римокатолическата църква потърсили друг вариант. Те се обърнали за подкрепа и съдействие към основания през 1854 г. Евангелски съюз в Цариград. Водените през 1861 г. преговори за сключване на българо-протестантски съюз (уния) обаче не се увенчали с успех, поради твърдо отстояваната българска позиция за неотклонение от православното учение. Поради тази причина „заиграването” с протестантизма в този период има чисто прагматични подбуди и е по-скоро конюнктурно хрумване, отколкото сериозно осмислено действие. По-подробно вж.: **Христов, Христо.** Протестантските мисия в България през XIX в. – В: *Годишник на Духовната академия „Св. Климент Охридски”*, Т. XXVI (LII), 3, 1976/1977. С., 1981. 181-186.

⁷ **Кирил, Патриарх български.** Принос към българския църковен въпрос... 92-93.

неговите доклади до външния министър на Руската империя княз Горчаков. В докладът си от 16 януари 1874 г., граф Игнатиев информира, че отзоваването на българските архиереи от Солун и Одрин „е произвело мъчително впечатление на българите от тези градове, а българите от Кукуш, недалеч от Солун, са се обърнали към католически и англикански мисионери за да се избавят от владичеството на гръцкото духовенство”.⁸ В същия доклад граф Игнатиев предава и своя разговор с екзарх Антим на тази тема, състоял се на 5 януари. Според посланика българският архиерей твърдо отстоявал решението си за изпращане на български владици, макар и в нарушение на фермана, тъй като бил длъжен да те притече „на помощ на българите, които още стенат под игото на Фенер и които незабавно ще бъдат погърчени или ще станат плячка на латинската или протестантската пропаганди, ако не чуя техните вопли”. В крайна сметка граф Игнатиев призовава екзарх Антим към действие и решителност за да смири недоволните, тъй като според него присъствието на български владици в Македония „само ще задълбочи пропастта”.⁹

В друг свой доклад до княз Горчаков от 8 февруари 1874 г. граф Игнатиев го информира по-конкретно за отправеното към Англиканската църква предложение: „Ваше Височество ще благоволи да си спомни, че няколко български общини от околностите на Солун бяха заплашили да приемат протестантизма, ако бъде отзован изпратеният им от Ортакойската църква владика. Тъй като въпреки това екзархът повтори на Нил изричната си заповед да се върне незабавно в Цариград, българите изпратиха телеграма до английския шарже д'афер с призив кралица Виктория да ги вземе под покровителството си. Г-н Локок натовари британския консул в Солун да им отговори, че нито може, нито иска да се меси в религиозните дела на православните.”¹⁰ Анализът, който прави граф Игнатиев говори за неговото добро ориентиране в ситуацията. Според него всички тези действия за дело на няколко разпалени водачи, имащи за цел „да окажат натиск на Екзархията

⁸ Граф Н. П. Игнатиев. Дипломатически записки (1864-1874) и Донесения (1865-1876). Том втори: Записки (1871-1874) и Донесения (1865-1876). С., 2009. 889.

⁹ Пак там, 889.

¹⁰ Пак там, 900-901.

и руското посолство”. По-любопитна в случая е стигналата до него информацията, „че тези смени на вероизповеданието са тайно поощрявани от Мидхат паша”, който по това време е валия на Солунския вилает и целял „религиозни вълнения”. Заключение на руския посланик е, че край на „сплетните”, включително и около проуниатската акция, която в действителност го притеснява, а не предложението за присъединяване към Англиканската църква, може да се сложи единствено от Портата чрез разрешаване на спора за епархиите по чл. 10 от фермана.¹¹

Не закъснява и реакцията на Българската Екзархия. На 8 февруари 1874 г. Екзархията изпраща окръжно писмо до всички епархии с обръщение към „благоговейните свещеници, почтени първенци и благочестиви християни”, посветено на действията на епископ Нил и събитията в македонските епархии. В него българските архиереи подробно разясняват причините довели до колизиите и желанието за уния, декларирайки своята твърда позиция за отстояване интересите и исканията на македонските българи, отхвърляйки всички спекулации за „пожертване и изоставяне на македонските епархии”. Призовава се към търпение за тяхното удовлетворяване, като изрично е отбелязано, че „те никога не могат да се постигнат с унията и с каквото и да е друго вероизповедание чуждо на учението на Православната църква”. Почти заклинателното „пазете се от унията” се среща няколко пъти в текста на окръжното писмо, без обаче никъде да е спомената Англиканската църква.¹²

Сведения и коментари за събитието могат да бъдат открити и по страниците на тогавашния български периодичен печат. Издаваният от Марко Балабанов в Цариград вестник „Век” отделя на предложението специално внимание в два свои последователни броя от 26 януари и 2 февруари 1874 г. В първия от тях статия с многозначителното заглавие „Неприятни слухове” информира читателите за „разни слухове, за които едвам дръзнуваме да дадем отзив” и плъзналите в столицата на империята

¹¹ Пак там, 902.

¹² *Источно време*, бр. 6, 10 февруари 1874 г. Вестникът е българско издание на англо-френския вестник „The Levant times”. Въпреки това в него не се среща информация за отправеното към английския посланик предложение.

версии за събитието: „Разказва се, че от някои места в Солунския вилает дошли в Цариград депеши до едно чуждо посолство от протестантско вероизповедание. Лицата, които са подписали тия депеши, просили, казват, от това посолство или да посредничи при Царското правителство за изпълнение на 10-ия член на царския ферман, или ако това изпълнение не е възможно, да им спомогне да влязат в църковни сношения с протестантските религиозни общества.”¹³ Това е повод авторът на статията да подложи на критика спекулацията с религиозните убеждения на българите и необмислеността на подобни движения, които не допринасят за вероизповедното единство на българския народ. В заключение той си пожелава слуховете допринесли за тези негови размишления „дано да излязат съвсем лъжовни”. В следващият брой слуховете вече отстъпват място на получената по-обективна информация, а статията е озаглавена „Движението между българите в Солунския вилает”. Посветена основно на преговорите със „забравения от всички униатски епископ Рафаил” за присъединяване към Българската униатската църква, в самото начало е дадена и кратка информация за първоначално отправеното предложение на представителите на македонските епархии: „Зле надъхани и зле управлявани, те поискаха да встъпят в религиозно общение с протестантите, но държавата върху покровителството и влиянието на която те разчитаха, не отговори на желанията им.”¹⁴ Интерес предизвиква изложената от редакторите на вестника причина за този отказ: „Когато те днес изменяват вероизповеданието си, което са наследили от векове, кой може да им повярва, че те ще държат на дело онова, което сега приемат и не ще го променят утре на друго за интерес? Ето защо английското тука посолство, вещо по подбужденията по които някои от нашите сънародници в Солунския вилает пожелали да се съединят с протестантите, не рачило да ги приеме под своето покровителство и да посредствува в изпълнението на желанията им.”¹⁵

¹³ Век, бр. 3, год. I, 26 януари 1874 г.

¹⁴ Век, бр. 4, год. I, 2 февруари 1874 г.

¹⁵ Пак там

На същия въпрос е посветена една кратка дописка и в издавания от Любен Каравелов и Христо Ботев вестник „Независимост“ в Букурещ. След като се съобщава за приемането на унията от няколко български села в Солунско, за отправеното до английския консул предложение четем следното: „...най-напред о. Нил помолил протестантските мисионери да приемат както него, така и гореказаните села под своето покровителство и да ги съединят с Англиканската черква, но мисионерите му предложили такива условия, които той не можел да приеме (?)”.¹⁶ В информацията редакторите на вестника коректно отбелязват, че се позовават на свой „редовен дописник“ от Цариград, характеризиращ ситуацията така: „Нека Русия види сега какво семе е посял генерал Игнатиев и каква бъдещност се приготвява на православието.” Нападките на дописника над различни българи, „които не заслужават никакви укори” и липсата на подробности за събитието, карат редакторите за заключат, че „не можем да имаме особено доверие” и ще очакват по-достоверни и по-безпристрастни сведения.¹⁷

От иначе кратките сведения в българския възрожденски периодичен печат е очевидно, че настина липсва достатъчно информация относно отправеното до английския посланик предложение дори и за негови съвременници, както и често срещаното незнание или неразбиране за това какво представлява Англиканската църква и автоматичното ѝ причисляване към протестантските деноминации.

В крайна сметка целта на движението бива постигната, тъй като след енергичната намеса на руския посланик граф Игнатиев бавените берати за назначаване на Скопски и Охридски митрополити са издадени през м. март 1874 г.¹⁸ Вследствие на това униатското движение заглъхва, а предложението за присъединяване към Англиканската църква остава единствено в полето на „екзотичните идеи”.

От друга страна 70-те години на XIX в. са времето когато българите започват да присъстват по-трайно в полезрението на англиканите и да

¹⁶ *Независимост*, бр. 18, год. IV, 16 февруари 1874 г.

¹⁷ Пак там. 146.

¹⁸ **Натанаил Охридски**. Живнеописание Митрополита Охридо-Пловдивскаго Натанаила (Автобиографични бележки). – В: *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина. Дял историко-филологичен и фолклорен*. Кн. XXV (нова редица книга VII). С., 1909. 60.

предизвикват симпатии сред тях, особено към печалната им съдба след неуспешното Априлско въстание. Широкият отзвук на въстанието във Великобритания и появата на обществено-политическото движение известно като „българска агитация” не минават без участието на представители на Англиканската църква. Сред тях се открояват епископа на Манчестър Джеймс Фрейзър, епископа на Оксфорд Хенри Ричард, каноника на лондонската катедрала „Св. Павел” Хенри Лидън, англиканския свещеник Малкълм Маккол и др.¹⁹ Освен журналисти и дипломати, сведения за извършените репресии и изстъпления над българите, станали достояние на европейската общественост предоставят и американските протестантски мисионери д-р Джордж Уорбърн и д-р Алберт Лонг. Окаяното състояние на българското население в регионите обхванати от въстанието довежда до вълна от съпричастност, изразяваща се в широка хуманитарна дейност и началото на мащабна кампания за събиране на помощи чрез създадените за целта десетки частни и обществени фондове и разпределяни от Централния помощен комитет в Константинопол, председателстван от английския посланик.²⁰ Тази дейност е белязана от истинска християнска солидарност към страдащото българско население както от страна на европейската общественост и филантропите, така и от страна на представителите на Англиканската църква и протестантските деноминации. Според наблюденията на един англикански каноник, постоянните злощастия на източно-православните християни в Османската империя, пример за които са зверствата над българите, водят до това сред клира както на Англиканската църква, така и на останалите християнски деноминации в страната: „Все по-дълбоко и по-дълбоко да се вкорени съчувствие към

¹⁹ **Генов, Р.** В името на хуманността, националните интереси и империята: Политическите дебати в британското общество по време на Източната криза от 1870-те години. – *Годишник на департамент „История”*, Т. III (2008). [CD-ROM] С., 2011. 218, 241; **Панайотов, Ив.** Отзвук от Априлското въстание в Англия. (Историко-библиографско проучване). – *Известия на Народната библиотека Васил Коларов*, Т I (VII), 1959. С., 1961. 167-168, 207.

²⁰ **Генов, Р.** Източният въпрос, Априлското въстание и английската филантропия: семейството Странфорд и българите. С., 2007. 22, 25.

преследваните Източни църкви и в Англия да се развива топло възхищение от тяхната увереност в мъченичеството”.²¹

* * *

Причината за съдействието, което българските представители от Македония първоначално търсят от английските дипломати е съвкупност от няколко фактора: осланяне на благосклонната английска позиция по българския църковен въпрос през 60-те години на XIX в.²², силното влияние на Британската империя в региона след Кримската война, както и на положителния опит, който българските възрожденци имат от контактите си с Римокатолическата църква и протестантството по време на църковно-националните борби. Необходимо е да се спомене, че наличните извори и изследвания не показват връзка между предложението на представителите на македонските епархии за преминаване в лоното на Англиканската църква и течащите по това време преговори за сближение на Англиканската църква с Източното православие, чиято активност е представена от Вселенската патриаршия и Руската православна църква.²³ Със сигурност може да се твърди, че истинските мотиви биха били разбрани единствено в контекста на решимостта за отхвърляне на патриаршеската духовна власт и изказаните от съвременниците опити за натиск върху руската политика за подкрепа на

²¹ **Douglas, J. A.** The Orthodox Delegation to the Lambeth Conference of 1930. - *The Christian East*, Summer, 1930. 11:2. <http://anglicanhistory.org/orthodoxy/douglas_ce_11.2.html> (2 септември 2012)

²² По-подробно вж.: **Пантев, Андрей.** Англия и българският църковен въпрос (1860-1870). – В чест на академик Димитър Косев. Изследвания по случай 70 години от рождението му. С., 1974.

²³ Започналия още в началото на XVII в. процес на сближение между Англиканската църква и Източното православие, който имайки през вековете различен интензитет в зависимост от степента на богословските преговори и политическата конюнктура продължава и до днес. Виж по-подробно: **Цоневски, Илия.** Англиканската църква и преговорите ѝ с Православната църква за сближение и съединение. – В: *Годишник на Духовната академия „Св. Климент Охридски“*. Т. XXII (XLVIII), 2, 1972/1973. С., 1976; Православная Энциклопедия. Англикано-православные связи. Богословские диалоги XVIII-XX вв. <<http://www.pravenc.ru/text/115118.html>>; **Emhardt, William.** Historical Contact of the Eastern Orthodox and Anglican Churches. A review of the relations between the Orthodox Church of the East and the Anglican Church since the time of Theodore of Tarsus. <http://anglicanhistory.org/orthodoxy/emhardt_historical1920.html>

екзархийските претенции. Затова и този първи известен досег на българите с Англиканската църква не трябва да се преекспонира.